

МУАЛЛИМ ХАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИҲ

Илимий-методикалық журнал

2023

1/3-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоғарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хам хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРИ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Sayliyeva M. M. Jamiyat va shax rivojlantirishda milliy g'oya tamoyillari va mazmuni	160
Kenjayeva M. Sh. Milliy qadriyat tushunchasining mazmun va mohiyati	167
Xujaev M. I., Esanova K. I. Маҳмудхўжа Бехбудий жадид матуботи етакчиси	175
Axmadaliyeva M. Sh., Madraximov I. B. Milliy uyg'onish davri poetikasida yetakchi g'oya va obrazlar	182

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Imomberdiyev S. S. Matematika darslarida ekologik komponentdan foydalanishning ahamiyati	186
Қўнназаров А. Қ. Информатика фанидан мултимедиали электрон ўқув қўлланма яратиш ва фойдаланиш методикаси	192
Tursinboyeva Z. U., Ismoilova Z. T., Abdullayeva D. A. Differensiallarning taqribiy hisoblashlarga tatbig'i	198
Tursinboyeva Z. U., Ismoilova Z. T., Ravshanova R. M. Tarmoqlararo balans munosabatlarining iqtisodiy masalalarga tadbirlari	202
Shomurodov N. A. Taqribiy hisoblashlarda differensial hisob va darajali qatordan foydalanish	207

БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТЎРБИЯ

Eshchanova G. O., Durdiyeva M. O. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda ijodiy-kreativ faolligini shakllantirish usullari	212
Ozodova B. Raqamli texnologiya-MTT da zamonaviy zaruriyat	217
Eshchanova G. O., Shamuratova S. Q. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning kitobga bo'lgan qiziqishini shakllantirishga kompetensiyaviy yondashuv	223
Xo'jamberdiyeva Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirishning zaruriyati	230
Eshchanova G. O., Egamberdiyeva M. K. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining turli yosh guruhlarida qayta hikoya qilishga o'rgatish orqali nutq, muloqot kompetensiyalarini shakllantirish usullari	236
Nuradilova A. D. Boshlang'ich sinflarda ona tili fanini o'qitishda noan'anaviy dars usulining samarali natijalari	241
Jabborova O. M. Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va didaktikasining diagnostika masalalari	246
Mardonov Sh. Q. Boshlang'ich ta'lim metodikasi va samaradorligi diagnostikasi	254
Eshmanova N. N. Boshlang'ich sinflarda bayon va insho yozish klaster metodikasi mazmuni	262
Qarshiboyeva X. K., Muminov Z. Sh. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarining nutqiy faoliyatini rivojlantirish usullari	269
Jabborova O. M., Abdujalilova M. M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy layoqatini rivojlantirish metodikasi	275
Tashpulatova D. M. Boshlang'ich ta'limda klaster yondashuv asosida o'quv fanlarini integratsion o'qitish mexanizmlarini takomillashtirish samaradorligi	279
Жансаитова Ж. Б., Таджикибаев И. У. Бастауыш сынып оқушыларына арналган психологиялык-педагогикалык диагностика	287
Eshmanova N. N., Rahmonova M. Oilada bola tarbiyasida o'zaro munosabatlar tizimi pedagogik-psixologik xususiyatlari va omillari	293
Tojiboyeva G. R. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda "Rivoj" loyihasiga asoslangan innovatsion maktab imkoniyatlari	299

OILADA BOLA TARBIYASIDA O‘ZARO MUNOSABATLAR TIZIMI PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA OMILLARI

Eshmanova N. N.

ChDPU Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi katta o‘qituvchisi

Rahmonova M.

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Tayanch so‘zlar: oila, bolalar, ota-ona, mahalla, Vatani, millati, xalqi, dini, urf-odat, faxrlanish, mehr-muhabbat, iborat.

Ключевые слова: семья, дети, родители, соседство, родина, нация, народ, религия, традиция, гордость, любовь, состоит из.

Key words: family, children, parents, neighborhood, homeland, nation, people, religion, tradition, pride, love, consists of.

Oila – bu har bir a‘zoning o‘zini o‘zi himoya qilish (o‘zini o‘zi himoya qilish) va o‘zini o‘zi qadrlash (o‘zini o‘zi qadrlash) ehtiyojlarini optimal qondirish maqsadida yaratilgan ijtimoiy-pedagogik guruh. Oila insonda uy tushunchasini u yashaydigan xona sifatida emas, balki ular kutadigan, sevadigan, tushunadigan va himoya qiladigan his-tuyg‘ular va his-tuyg‘ular sifatida yaratadi. Oila shunday tarbiyaki, insonni barcha ko‘rinishlari bilan “o‘z bag‘riga oladi”. Barcha shaxsiy fazilatlar oilada shakllanishi mumkin. Voyaga etgan shaxsning shakllanishida oilaning taqdiri ahamiyati hammaga ma‘lum.

Oila tarbiyasi – bu muayyan oila sharoitida ota-onalar va qarindoshlarning sa’y-harakatlari bilan rivojlanadigan tarbiya va ta‘lim tizimi.

Oila tarbiyasi murakkab tizimdir. Bunga bolalar va ota-onalarning genetik va biologik (tabiiy) salomatligi, moddiy va iqtisodiy ta‘minoti, ijtimoiy mavqe, turmush tarzi, oila a‘zolarining soni, yashash joyi, bolaga munosabati ta‘sir qiladi. Bularning barchasi uzviy bog‘liq va har bir holatda turlicha namoyon bo‘ladi.

Oilaviy rollarga quyidagilar kiradi:

- bolaning o‘sishi va rivojlanishi uchun maksimal sharoitlarni yaratish;
- bolaning ijtimoiy, iqtisodiy va psixologik himoyasiga aylanish;
- oilani yaratish va qo‘llab-quvvatlash, unda bolalarni tarbiyalash va kattalar bilan munosabatlar tajribasi;

- bolalarga o‘z-o‘ziga xizmat qilish va yaqinlariga yordam berishga qaratilgan foydali ko‘nikmalar va amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish;
- o‘z-o‘zini hurmat qilish, o‘z qadr-qimmatini tarbiyalash.

Shuningdek, oila-maktabgacha ta’lim muassasasining oila orqali hamkorligi mexanizmi orqali xudo orqali oilada bolalarni ma’naviy-axloqiy tarbiyalash tizimining samaradorligini rivojlantirish zarur. “Bolalarning har tomonlama intellektual, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun maktabgacha ta’lim muassasalaridagi shart-sharoitlarni tubdan yaxshilash, bolalarning maktabgacha ta’lim bilan qamrab olinishini jiddiy oshirish va uning qulayligini ta’minlash, pedagog va mutaxassislarning malaka darajasini yuksaltirish”

Oilaviy tarbiyaning maqsadi hayotda duch keladigan qiyinchilik va to‘siqlarni yengib o‘tishga yordam beradigan shunday shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishdir. Intellektual rivojlanish va ijodiy qobiliyat, dastlabki ish tajribasi, axloqiy-estetik shakllanishi, hissiy madaniyati va bolalarning jismoniy salomatligi, ularning baxtiyorligi – bularning barchasi oilaga, ota-onalarga bog‘liq va bularning barchasi oilaviy tarbiyaning vazifasidir. Ota-onalar bolalarga eng kuchli ta’sir ko‘rsatadigan birinchi tarbiyachilardir. Batafsil J.J.Russo har bir keyingi o‘qituvchi bolaga avvalgisiga qaraganda kamroq ta’sir qiladi, deb ta’kidladi.

Bola shaxsining shakllanishi va rivojlanishiga oila ta’sirining ahamiyati aniq ko‘rsatildi. Oila va ijtimoiy ta’lim bir-biri bilan chambarchas bog‘liq, bir-birini to‘ldiradi va hatto ma’lum bir doirada bir-birini almashtirishi mumkin, lekin ular umuman teng emas va hech qanday sharoitda shunday bo‘lishi mumkin emas.

Oila tarbiyasi boshqa tarbiyalarga qaraganda ko‘proq emotsionaldir, chunki uning “yo‘lboshchisi” ota-onaning farzandga bo‘lgan mehridir, bu esa bolalarning ota-onaga nisbatan o‘zaro his-tuyg‘ularini uyg‘otadi. Oilaning bolaga ta’sirini ko‘rib chiqing.

1. Oila xavfsizlik hissi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Bog‘lanish munosabatlari nafaqat munosabatlarning kelajakdagi rivojlanishi uchun muhimdir – ularning bevosita ta’siri yangi yoki stressli vaziyatlarda bolada paydo bo‘ladigan tashvishlarni kamaytirishga yordam beradi. Shunday qilib, oila asosiy xavfsizlik tuyg‘usini ta’minlaydi, tashqi dunyo bilan o‘zaro munosabatda bo‘lganda bolaning xavfsizligini kafolatlaydi, uni o‘rganish va unga javob berishning yangi usullarini o‘zlashtiradi. Bundan tashqari, yaqinlar umidsizlik va bezovtalik paytlarida bola uchun tasalli manbai hisoblanadi.

2. Ota-onalarning xatti-harakatlari modellari bola uchun muhim bo‘ladi. Bolalar odatda boshqa odamlarning va ko‘pincha ular bilan eng yaqin aloqada bo‘lganlarning xatti-harakatlaridan nusxa ko‘chirishga moyildirlar. Qisman bu

boshqalarning xatti-harakati kabi o'zini tutishga ongli ravishda urinish, qisman bu ongsiz taqlid bo'lib, u boshqasiga identifikatsiya qilishning bir tomonidir.

Shu munosabat bilan shuni ta'kidlash kerakki, bolalar o'zlarining xatti-harakatlarining muayyan usullarini ota-onalardan nafaqat ularga to'g'ridan-to'g'ri yetkazilgan qoidalarini (tayyor retseptlar) o'zlashtirib olish, balki ota-onalarning munosabatlarida mavjud bo'lgan naqshlarni kuzatish orqali ham o'rganishadi (misol.). Retsept va misol mos keladigan hollarda, bola ota-onasi kabi yo'l tutishi mumkin.

3. Bolaning hayotiy tajribasini egallashida oila katta ahamiyatga ega. Ota-onalarning ta'siri ayniqsa katta, chunki ular bola uchun zarur hayotiy tajriba manbai hisoblanadi. Bolalarning bilim fondi ko'p jihatdan ota-onalar bolaga kutubxonalarda o'qish, muzeylarga tashrif buyurish va tabiatda dam olish imkoniyatini qanday berishlariga bog'liq. Bundan tashqari, bolalar bilan ko'p gaplashish muhimdir.

Hayotiy tajribalari turli xil vaziyatlarni o'z ichiga olgan va muloqot muammolarini yengishga qodir, turli xil ijtimoiy munosabatlardan zavqlanadigan, yangi muhitga moslashish va atrofdagi o'zgarishlarga ijobiy munosabatda bo'lish uchun boshqa bolalarga qaraganda yaxshiroq bo'ladi.

4. Bolada intizom va xulq-atvorni shakllantirishda oila muhim omil hisoblanadi. Ota-onalar bolaning xatti-harakatlariga muayyan turdagi xatti-harakatlarni rag'batlantirish yoki qoralash, shuningdek jazolarni qo'llash yoki xatti-harakatlarda ular uchun maqbul bo'lgan erkinlik darajasiga ruxsat berish orqali ta'sir qiladi. Ota-onadan bola nima qilish kerakligini, o'zini qanday tutish kerakligini o'rganadi.

5. Oiladagi muloqot bola uchun namunaga aylanadi. Oiladagi muloqot bolaga o'z qarashlari, me'yorlari, munosabatlari va g'oyalarini rivojlantirishga imkon beradi. Bolaning rivojlanishi unga oilada muloqot qilish uchun qanday yaxshi sharoitlar yaratilganiga bog'liq bo'ladi; rivojlanish, shuningdek, oiladagi muloqotning ravshanligi va ravshanligiga bog'liq.

Bola uchun oila tug'ilgan joy va asosiy yashash joyidir. Uning oilasida uni tushunadigan va o'zi kabi qabul qiladigan yaqin odamlari bor – sog'lom yoki kasal, mehribon yoki unchalik yaxshi emas, itoatkor yoki qo'pol va beadab – u o'zinikidir.

Aynan oilada bola atrofdagi dunyo haqidagi bilim asoslarini oladi va ota-onasining yuqori madaniy va ma'rifiy salohiyati bilan u nafaqat asosiy bilimlarni, balki butun umri davomida madaniyatni ham olishda davom etadi. Oila ma'lum bir axloqiy va psixologik iqlimdir, bola uchun bu odamlar bilan munosabatlarning birinchi maktabidir. Aynan oilada bolada yaxshilik

va yomonlik, odob-axloq, moddiy va ma'naviy qadriyatlarni hurmat qilish haqidagi tasavvurlari shakllanadi. Oiladagi yaqin odamlar bilan u muhabbat, do'stlik, burch, mas'uliyat, adolat... tuyg'ularini boshdan kechiradi.

Oila tarbiyasining xalq ta'limidan farqli o'laroq, ma'lum bir o'ziga xosligi mavjud. O'z tabiatiga ko'ra, oilaviy tarbiya hissiyotga asoslanadi. Dastlab, oila, qoida tariqasida, ushbu ijtimoiy guruhning axloqiy muhitini, uning a'zolarining munosabatlarining uslubi va ohangini belgilaydigan sevgi tuyg'usiga asoslanadi: muloyimlik, mehr-oqibat, g'amxo'rlik, bag'rikenglik, saxiylik, kechirish qobiliyati, burch hissi.

Ota-ona mehrini olmagan bola do'stona, g'azablangan, boshqa odamlarning tajribasiga qo'pol, beadab, tengdoshlar guruhida janjalkash, ba'zan esa yopiq, notinch, haddan tashqari uyatchan bo'lib o'sadi. Haddan tashqari mehr-muhabbat, mehr-oqibat, ehtirom va ehtirom muhitida o'sgan kichkina odam o'z-o'zidan xudbinlik, ayollik, buzuqlik, takabburlik, ikkiyuzlamachilik kabi fazilatlarni erta rivojlantiradi.

Agar oilada his-tuyg'ular uyg'unligi bo'lmasa, unda bunday oilalarda bolaning rivojlanishi murakkablashadi, oilaviy tarbiya shaxsning shakllanishida noqulay omilga aylanadi.

Oila tarbiyasining yana bir xususiyati oilaning turli yoshdagi ijtimoiy guruh ekanligi: u ikki, uch, ba'zan to'rt avlod vakillarini o'z ichiga oladi. Va bu degani – turli xil qiymat yo'nalishlari, hayot hodisalarini baholashning turli mezonlari, turli ideallar, nuqtayi nazarlar, e'tiqodlar. Bitta odam ham tarbiyachi, ham o'qituvchi bo'lishi mumkin: bolalar – onalar, otalar – bobolar – buvilar va bobolar. Va bu qarama-qarshiliklarga qaramay, barcha oila a'zolari bir xil kechki ovqat stolida o'tirishadi, birgalikda dam olishadi, uy ishlarini qilishadi, bayramlarni tashkil qilishadi, ma'lum an'analarni yaratadilar, eng xilma-xil munosabatlarga kirishadilar.

O'zbekiston Respublikasining 2016-yil 14-sentyabrda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonun"ning 18-moddasida ta'kidlanganidek: "Yoshlarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga, ularning jamiyat hayotidagi roli va faolligini oshirishga, sog'lom va barkamol yosh avlodni tarbiyalashga, oilada ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'radi".

Oilaviy ta'limning o'ziga xos xususiyati o'sib borayotgan insonning butun hayoti bilan uzviy bog'liqlikdir: bolani barcha hayotiy faoliyatga qo'shish – intellektual va kognitiv, mehnat, ijtimoiy, qadriyatlarga yo'naltirilgan, badiiy va ijodiy, o'ynoqi, erkin muloqot. Bundan tashqari, u barcha bosqichlardan o'tadi:

elementar urinishlardan tortib, eng murakkab ijtimoiy va shaxsiy ahamiyatga ega xulq-atvor shakllarigacha.

Oila tarbiyasi ham keng ta'sir doirasiga ega: u insonning butun hayoti davomida davom etadi, kunning istalgan vaqtida, yilning istalgan vaqtida sodir bo'ladi. Inson uning foydali (yoki salbiy) ta'sirini hatto uydin uzoqda bo'lganda ham boshdan kechiradi: maktabda, ishda, boshqa shaharda ta'tilda, xizmat safarida. Va maktab stolida o'tirgan o'quvchi aqliy va hissiy jihatdan ko'rinmas iplar bilan uyi, oilasi, uni tashvishga soladigan ko'plab muammolar bilan bog'langan.

Biroq, oilada tarbiyaviy ta'sirning muayyan qiyinchiliklari, qarama-qarshiliklari va kamchiliklari mavjud. Ta'lim jarayonida hisobga olinishi kerak bo'lgan oilaviy ta'limning eng keng tarqalgan salbiy omillari:

- moddiy omillarning noadatiy ta'siri: narsalarning ko'pligi yoki etishmasligi, moddiy farovonlikning o'sib borayotgan shaxsning ma'naviy ehtiyojlaridan ustunligi, moddiy ehtiyojlar va ularni qondirish imkoniyatlarining nomutanosibligi, buzuqlik va xotinbozlik, oila xo'jaligining axloqsizligi va noqonuniyligi;
- - ota-onalarning ma'naviyatsizligi, bolalarning ma'naviy rivojlanishiga intilmasligi;
- - avtoritarizm yoki "liberalizm", jazosizlik va kechirimlilik;
- - axloqsizlik, oilada axloqsiz uslub va munosabatlar ohangining mavjudligi;
- - oilada normal psixologik iqlimning yo'qligi;
- - har qanday ko'rinishdagi fanatizm;
- - pedagogik savodsizlik, kattalarning qonunga xilof xatti-harakatlari.

Yana bir bor takror aytamanki, oilaning turli vazifalari orasida yosh avlod tarbiyasi, shubhasiz, ustuvor ahamiyatga ega. Bu funktsiya oilaning butun hayotiga kiradi va uning faoliyatining barcha jihatlari bilan bog'liq.

Biroq, oilaviy ta'lim amaliyoti shuni ko'rsatadiki, ba'zi ota-onalar o'z farzandlarini qanday tarbiyalash va rivojlanishiga yordam berishni bilishmaydi, boshqalari buni xohlamaydilar, boshqalari esa buni bilmaydilar, chunki bu har doim ham "sifatli" emas. har qanday hayot sharoitlari (jiddiy kasalliklar, ish va turmush tarzini yo'qotish, axloqsiz xatti-harakatlar va boshqalar), boshqalar bunga yetarlicha ahamiyat bermaydilar. Binobarin, har bir oilada ozmi-ko'pmi ta'lim olish imkoniyati, ilmiy til bilan aytganda, tarbiyaviy salohiyat mavjud. Uydagi ta'limning natijalari ushbu imkoniyatlarga va ota-onalarning ulardan qanchalik oqilona va maqsadli foydalanishiga bog'liq.

Oilaning tarbiyaviy salohiyati» tushunchasi ilmiy Foydalanilgan adabiyotlar. da nisbatan yaqinda paydo bo'lgan va bir ma'noli talqinga ega emas. Olimlar unga oila hayotidagi turli shart-sharoitlar va omillarni aks ettiruvchi, uning tarbiyaviy shart-sharoitlarini belgilaydigan va ko'p yoki kamroq darajada bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlaydigan ko'plab xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Oilaning turi, tuzilishi, moddiy ta'minoti, yashash joyi, psixologik mikroiklimi, an'ana va urf-odatlar, ota-onalarning madaniyati va ta'lim darajasi va boshqa ko'plab xususiyatlar hisobga olinadi. Biroq, shuni yodda tutish kerakki, omillarning hech biri yolg'iz o'zi oiladagi ma'lum darajadagi ta'limni kafolatlay olmaydi: ularni faqat jamlangan holda ko'rib chiqish kerak.

Adabiyotlar:

1. Sh.M.Mirziyoyev "Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi". T; 2016-y.
2. Sh.M.Mirziyoyev "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". T; 2017-y.
3. Bolalarni tarbiyalashda oila, mahalla, maktab hamkorligi konsepsiyasi. – Toshkent: Rahbar, 1998. –15 b.
4. O'zbekiston Respublikasida ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari. Toshkent – 2018.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni //O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 6-son. – B.38
6. "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi O'RQ-406-sonli. //Xalq so'zi gazetasi, 2016, 15-sentyabr
7. Eshmanova N.N. "Yoshlarda ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishda oila, ta'lim muassasalarining ta'siri". Sovremennye issledovaniya v psixologii i pedagogike – 2022. 260-264-b

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada oilada bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, ta'lim – tarbiyada oila, bog'cha, maktab va mahalla hamkorligi hozirgi vaqtda mukammal ta'lim-tarbiya berishning muhim omillari va urf-odatlar bilan faxrlanish tuyg'ularini shakllantirish yoritilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье выделены духовно-нравственное воспитание детей в семье, формирование гордости за традиции и важные факторы обеспечения отличного воспитания в воспитании – сотрудничество семьи, детского сада, школы и соседства в воспитании.

SUMMARY

This article highlights the spiritual and moral upbringing of children in the family, the formation of pride in traditions and important factors for ensuring excellent upbringing in upbringing – the cooperation of the family, kindergarten, school and neighborhood in upbringing.